

Makalenin Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received : 29.07.2021
Kabul Tarihi / Date Accepted : 26.12.2021
Yayın Tarihi / Date Published : 31.12.2021
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Güz / Autumn

Eski ile Yeni Arasında Mithat Cemal Kuntay'la Mehmet Akif'in Dostluğu

Mehmet YILMAZ*

Anahtar Kelimeler:

Mehmet Akif Ersoy,
Mithat Cemal
Kuntay,
Modernizm,
Batılılaşma,
Değişim,

ÖZ

Yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı'nın Tanzimat'tan bu yana süren yenileşme hareketleri artık neticelerini vermeye başlasa da toplum içinde geleneğe sıkı sıkıya bağlı bir kesim varlığını sürdürmektedir. Teknolojik gelişmeler ve dünya milletleri içinde oluşan yeni kurumlar yenilikleri bir zorunluluk haline getirir. Osmanlı aydını değişimden payını alırken devletin varlığını ve gelişimini sürdürebilmesi için nasıl bir modernleşmenin tam olarak yürürlüğe sokulması gerektiği hala bazı fikir akımları çerçevesinde tartışılan bir durumdur. Mehmet Akif Ersoy, eskiyi muhafaza edip geleneğe sahip çıkarak modernleşmenin mümkün olduğunu ileri süren ve eserlerinde bu yenileşmenin nasıl gerçekleşeceğine dair kuramsal nitelikte reformlar sunan en önemli aydınlarından biridir. Edebî eserlerinde bir düşünce adamının içinde var olduğu toplumu sıkıntılı anlardan kurtarma kaygısı bütün açıklığı ile kendini gösterir. Amacı sadece güzellik duygusu uyandıracak şiirler yazmak değildir. Şiiri, toplumu uyandırmak için bir araç olarak düşünür. Mithat Cemal Kuntay, Akife göre eskiyi koruyarak yenileşmenin çokta mümkün olmadığını ileri süren Batılılaşma yanlısı bir aydın profili sergiler. Yaşadıkları dönemin önemli olaylarına tanıklık eden bu iki aydının dostluğu modernleşme sürecimiz ile ilgili bizi aydınlatması açısından incelemeye değerdir.

The Friendship of Mithat Cemal Kuntay and Mehmet Akif Between The Old and The New

Keywords:

Mehmet Akif Ersoy,
Mithat Cemal
Kuntay, Modernism,
Westernization,
Variation.

ABSTRACT

Although reform movements that continued since the Tanzimat in the Ottoman Empire began to give their results at the beginning of the twentieth century, a part of the society that were strictly tradition bound continued to exist. Technological developments and new institutions formed within the nations of the world made innovations a necessity. While the Ottoman intellectuals received their share from this change, exactly what kind of modernization should be implemented in order for the state to continue its existence and development was still a matter of debate within the framework of some movements of thought. Mehmet Akif Ersoy was one of the most important intellectuals who argued that modernization is possible by preserving the old and protecting the tradition and presenting theoretical reforms in his works regarding how this innovation would take place. In his literary works, the concern of a thinker to save the society she lives in from troubled moments manifests itself with all its clarity. His aim is not just to write poems that will evoke a sense of beauty. He uses poetry as a purpose to awaken society. According to Akif, Mithat Cemal Kuntay indicates a Westernization intellectual profile, who argued that it is not possible to make innovations by preserving the old. The friendship of these two intellectuals, who witnessed the important events of their time, is worth investigating in terms of enlightening us about our modernization process.

* Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, yilmazmirzamy@gmail.com, ORCID: 0000-0001-2345-6789

1. GİRİŞ

İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın evinde ilk karşılaştıklarında bu sessiz adamın vakar bakışlarına tam bir mana veremese de karşısındaki insanın derinliğini, entelektüel birikimini, yaşadığı yüzyılın meselelerine yaklaşımını gördükçe Mithat Cemal'in Akif'e saygısı ve muhabbeti artacaktır. İbnülemin Kemal Bey'in okunan şiirlerin, oturlan sedirlerin, kelimelerin hatta seslerin bile eskiyi hatırlatan evinden sokağa çıktığında “bir devrin cenaze namazından” döndüğünü sanan Mithat Cemal'in aksine, Mehmet Akif'in yeni olan her şeyi bu eskiliği muhafaza ederek var etmek gerektiği fikri aralarında ister istemez bir farklılık oluşturur. (Kuntay, 2005: 13) İlk gördüğünde Mehmet Akif'i klasik divan şiirini devam ettirenlerden biri zannetmesi tanıştıkları ortamın eskiyi hatırlatan havasından olsa gerektir.

1900'lerin başlarında Osmanlı İmparatorluğunda iki çeşit insan tipi önemli görülmektedir: “Saraya söven, dine söven” (Kuntay, 2005: 18). Yetiştigi sosyal ortamın Batı merkezli fikriyatı içinde modernizmi bu iki unsurdan kurtulmaya bağlayan bazı son dönem Osmanlı aydınının hayatı algılama tarzına bağlı olarak Mithat Cemal, dine ve saraya hücum etmesinin Mehmet Akif'in nazarında kendisini önemli bir adam kisvesine bürüneceğini daha tanıştıkları ilk gün düşünür ve icraata koyulur. Çok iyi Fransızca bilen Akif'in Batı düşüncesi ile karşılaşmasına rağmen dindar kalabilmesi Mithat Cemal'i şaşırtacaktır. Kibirden nefret eden, şairliğini yok hükmünde sayan, mütevazılığı ve dürüstlüğü ile insanı hayretlere düşüren bu adam otuz üç yıl boyunca hiç bayağı olmamıştır. Mithat Cemal, “Onun iç yüzüne baktığım vakit gökyüzüne, denize bakar gibi ferahlardım.” (2005: 27) derken Akif'in etrafındaki dostlarına nasıl bir güven duygusu verdiğini izah etmektedir. O, elinden ve dilinden emin olunan kişidir.

Yine de Mithat Cemal Kuntay, Akif'i özel anlarıyla anlattığı monografi niteliğindeki eserinde Mehmet Akif'e kendi düşüncelerinin içinden bakar. Dünya görüşü olarak Akif'e göre dönemin Batılılaşma hareketlerine daha ılımlı bir yaklaşım içinde olduğu için samimiyetle sevdiği ve hayranlık duyduğu bu dostunu kendi tarafına çekmenin ve kendisi gibi biriymiş gibi göstermenin kaygısını taşır. Akif'in seciyesi ve hayata karşı tavrı ile ilgili en önemli eserlerden biri olan *Mehmet Akif* monografisi bu sebeple genellikle öznellekle suçlanmıştır. Aslında bu durum öznelliğin ötesinde bir samimiyeti içermektedir. Mithat Cemal, Akif'le ilgili “Çok çetin huyluydu: Mademki onunla dostunuz, onun gibi düşünecektiniz; onun kızdığı şeye kızacaktınız; onun sevdiği şey sizin için de sevimli olacaktı.” (2005: 27) derken bir itirafta bulunur gibidir: ‘Onu kendime benzetemedim.’

Mehmet Akif'in kendisi gibi düşünmemesine ve hayata aynı yerden bakmamasına rağmen Mithat Cemal'le dostluğu, dönemin şartları içinde değerlendirilmeli ve bu iki insanın entelektüel birikiminin yakınlığı hesaba katılmalıdır. Akif'in vefatından birkaç ay sonra Kuntay, onun en yakın dostlarından ve dava arkadaşlarından biri olan Eşref Edip'le karşılaşır. Mithat Cemal, Eşref Edip'e Akif'le ilgili hatıralarını neşretmesini söyler. Eşref Edip bu konuda kararsızdır, fakat Mithat Cemal'in ısrarı bugün Akif'le ilgili en önemli kaynaklardan birine sahip olmamıza vesile olmuştur. Eşref Edip eserinin girişinde “Bu kitabı neşretmeme Mithat Cemal Kuntay sebep oldu. Merhumun candan dostu, güzide şair Mithat Cemal...Üstad'ı gömeli birkaç ay olmuştu. Hatıratımı neşredip etmeyeceğimi sordu. Bilmem ki bir şeye yarar mı dedim. Cesaret verdi.” cümleleriyle bu durumu açıklar. (Fergan, 2011: 59)

Mehmet Akif'in düşmanlarını bile kendine hayran bırakan sağlam karakteri ve etrafındakilere aşıladığı güven duygusu Mithat Cemal'i hemen etkisi altına almıştır. Bununla birlikte Osmanlı'nın yıkımla karşı karşıya

olması ve dönemin aydınlarının ülkeyi kurtarma kaygısı içinde ideolojik farklılıklardan sıyrılarak yaklaşabilmeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Devletin varlığını koruma ve sürekliliğini sağlama noktasında ciddi sorunları vardır ve herkes -hangi düşünceden, meşrepten olursa olsun- bu büyük sorunu çözmek adına yaklaşmak ve ortak hareket etmek zorundadır. Bununla birlikte M. Ertuğrul Düzdağ, Mithat Cemal'in Mehmet Akif'e yakınlığını bir övünme aracı olarak kullandığını söyler. Kendini yüceltmek için Mehmet Akif gibi bir insanla dost olmak onun için yeterlidir. Düzdağ, Mithat Cemal'in *Mehmet Akif* eserini sadece "tarafsız hatıra parçaları" yönünden kıymetli bulur ve Mithat Cemal'in dünya görüşü olarak Mehmet Akif'e çok uzak bir insan olduğunu belirtir. Düzdağ'a göre Mehmet Akif'le Mithat Cemal'in dostluğundan bahsedilemez. Ona göre Mithat Cemal'in, Mehmet Akif'in "şairliğinin kaynağını teşkil ve temin eden inanç ve fikirleriyle bir ilgisi ve yakınlığı yoktur. Tam bir Batıcı olan yazar, her fırsatta Akif merhumu dindar ve muhafazakâr olmanın -kendince- ayıbından kurtarmaya çalışır." (Düzdağ, 2006: 17)

Kuntay'a atfedilenler doğru kabul edilirse Mehmet Akif neden Safahat'ın dördüncü kitabı olan *Fatih Kürsüsünde*'yi Mithat Cemal'e atfetmiştir ve neden birlikte yazdıkları bir şiiri -*Acem Şahı- Safahat*'ına almıştır? Ayrıca Mehmet Akif *İstibdat* şiirini "Kardeşim Mithat Cemal'e" ithafıyla yayınlar. Mehmet Akif'in "kardeşim" dediği bir insan ona çok da uzak olmasa gerektir. İki insan arasındaki yakınlığın seviyesini tespit edebilmek için aslında bu iki yazarın birbirleri için yazdıklarına ve birbirlerine ithaf ettikleri eserlere bakmak en doğru yoldur.

Beşir Ayvazoğlu da Mithat Cemal'in Mehmet Akif'i "resmi ideolojiye kabul ettirme kaygısı" içinde olduğu görüşündedir: "Mithat Cemal, çok sevdiği Mehmet Akif'e resmi ideoloji nezdinde meşruiyet kazandırmak maksadıyla, o nefis monografisinin satır aralarında aslında onun ne kadar Batıcı ne kadar ilerici vb. olduğunu göstermeye çalışır" (Ayvazoğlu, 2007: 187) Mehmet Akif'in bir modernist/reformist olduğu gerçektir. Gerek düzyazılarında ve vaazlarında gerekse Safahat'ta Müslümanlara ve genel olarak İslam ülkelerine yönelttiği eleştiriler bunun delilidir. Yenilenmenin şart olduğunu, yaşanan zaman diliminin gereklerine uyarak İslam âleminin kendine çeki düzen vermesi gerektiğini her fırsatta dile getirir. Mithat Cemal'in eserinde özellikle vurguladığı tavrı da budur. Ancak Mehmet Akif'in modernleşme projesi ile Batılılaşmayı savunanların modernleşme modeli birbirinden çok farklıdır.

Gelenekle modernizmi, eski ile yeninin zıtlığı içinde değerlendiren Tanzimat dönemi sonrası Osmanlı aydını, yenileşebilmek için eskiyi değersizleştirme amacıyla hareket eder. Eski olan hemen hemen her şeyin küçümsendiği bir ortamda devlet kurumlarının ıslahı, ordunun modernizasyonu, sosyal yapının yeniden inşası gibi büyük meselelere kısa sürede çözüm bulmak o kadar kolay olmayacaktır. Oysa amaç, devletin kurumlarını işlevsiz hale getiren sorunlara kısa süre içinde çözüm üretmektir. Bu durum, modernleşmenin kendi kaynakları içinde ıslah yoluyla gerçekleşmesini engeller. Özellikle askeri alanda yaşanan yenilgiler, devlet eliyle sert müdahalelere sebep olur. Modernleşme yavaş yavaş kendi iç dinamiklerini onarak değil de sosyal yapıda ciddi sorunlar yaratan kırılmalar yoluyla yapılmaya çalışılır. Bir şeyi var etmeden yıkmak, elinizdeki mevcut imkânları da kaybetmeye yol açabilir, fakat Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi aydın ve yöneticilerinin acelesi vardır. Aksi takdirde devleti yıkıma götürecek sonuçlar doğabilir, anlayışı yapılan yenilikleri telaşla yürürlüğe koyma neticesi doğurur. Akif'in karşı çıktığı durum Osmanlı Devleti'nin "taklit etmeye yöneldiği modern Avrupa'nın medenî ve kültürel değerlerinin ve başarılarının dinî, felsefî ve sosyal kaynaklarını arka planı yeterli ölçüde araştırma, anlama ve kuşatma cehdi göstermeden İslam'la Avrupaî değerler arasında ayniyet, benzerlik, uzlaşabilirlik

ilişkileri kur[maktır]". (Kara, 2011: 270) Bu tespit, İslam modernizminin genel sorunudur. Körü körüne taklit yoluyla bir toplumun ihyası ve dönüştürülmesi ne teali ne terakki olur.

Mithat Cemal Kuntay ile Mehmet Akif'in dostluğunun başladığı dönemde II. Abdülhamit yönetimi varlığını devam ettirmektedir ve modernleşmenin önündeki en büyük engel olarak bizzat II. Abdülhamit'in kendisi gösterilmektedir. Mithat Cemal'e göre, Mehmet Akif'in II. Abdülhamit yönetimi muhaliflerinden olduğu bir gerçektir. Fakat dikkat edilmesi gereken husus Mehmet Akif'in körü körüne bir muhalefet yapmadığı, toplumun kalkınmasına set çeken yönetimdeki yanlış uygulamalarına sesini yükselttiğidir. Bununla birlikte Mithat Cemal, her fırsatta Mehmet Akif'in II. Abdülhamit'i sevmediğine vurgu yapar. Dönemin paşalarının çocuklarına özel dersler veren Akif, Yıldız Sarayı'nın yakınında bulunan bu paşa konaklarına sık sık girip çıkmaktadır: "Abdülhamit'in ayak sesleri duyulacak kadar saraya yakın olan bu odalarda bu gençlere Akif, Namık Kemal'i okutuyordu. Alaturka selamların yüz türlü verildiği bu salonlara Akif, ölçüsü ömründe değişmeyen tek selamıyla girdi çıktı. Hiçbir kapı, altından geçerken onu eğilmeye mecbur edemedi." (Kuntay, 2005: 55)

2. KARDEŞİM MİTHAT CEMAL'E İTHAFIYLA İSTİBDAT ŞİİRİ VE ACEM ŞAHI

Akif'in ders verdiği paşa çocuklarına Namık Kemal'i okutup okutmadığı ile ilgili elimizde kesin bilgi olmamakla beraber, hiçbir dünyevî güç karşısında menfaati için eğilmediği bilinmektedir. II. Abdülhamit Dönemi'ne ve Abdülhamit'in şahsına en ağır eleştirilerden birini içeren *İstibdat* şiirinin yazılmasına da Mithat Cemal'in başına gelen can sıkıcı bir olay vesile olmuştur. Mehmet Akif bu eserini "Kardeşim Mithat Cemal'e" ithafıyla yayımlar. Bir akşam evinde Mektep-i Hukuk ders notlarını temize çekerken evi Zaptiye Nezareti görevlileri tarafından basılan Mithat Cemal bir jurnal üzerine gözaltına alınır ve günlerce nezarethanede kalır. Komiser, imam, mahalle bekçisi ve zaptiyelerle yapılan baskında kendisine "*politika suçlusu*" olduğu söylenir. Zira dönemin bütün eli kalem tutan mekteplileri bu belirsiz suç ifadesinin şüphelidir. (Kuntay, 2005: 118) Mithat Cemal nezarethanede birkaç gün bekletilir ve Mektep-i Hukuk ders notları içinde yer alan Fransız İhtilali tarihinin anlatıldığı bazı bölümlerle ilgili suçlanır. Kuntay, ifadesinde bunların ders notu olduğunu, eğer Fransız İhtilali'nden bahsetmek suçsa okuldaki derslerden kaldırılmasını gerektiğini söyler. Asıl sorun ise Mektep-i Hukuk'taki bir sınıf arkadaşının Mithat Cemal'i Jön Türklerden biri diye saraya jurnallemesidir. Mithat Cemal serbest bırakıldıktan sonra Mehmet Akif'le birkaç ay görüşmez. Zira artık bir şüphelidir ve Akif'in güvenliği için ondan uzak durmalıdır. Bu olaydan çok müteessir olan Akif, *İstibdat* şiirinde dönemin zaptiye nazırı Çerkez Paşa'ya, kocası zorla götürülen bir mahalle kadının ağzından veryansın eder:

"Sürüklüyor; öteden bir kadın diyor:

-Bırakın!

Kocam ne yaptı? Nedir cürmü bi-günah adamın?

Günahtır etmeyin oğlum, ayıptır eylemeyin.

Efendi kim, o ne bilsin? Bilirse hem ne çıkar?

Kilercisiyle uzaktan biraz hısımlığı var.

Geçende komşuyu görmüş, demiş selam söyle.

Demek alınmayacak Tanrı'nın selamı bile.” (Ersoy, 2011: 121)

Akif şiirin bu bendinde, II. Abdülhamit'e muhalif olan veya II. Abdülhamit'in kendisi ve yönetimi için tehlikeli gördüğü kişilere selam vermenin bile suç olduğu bir ortamı tasvir eder. Şiirde geçen “Efendi” II. Abdülhamit'ten sonra tahtın varisi olan veliaht Mehmet Reşat Efendi'dir. Şehzade Mehmet Reşat Efendi'nin kilercisiyle görüşüp selamlaştığı için gözaltına alınan kişi, İstanbul'un Fatih semtinde oturan sade bir vatandaş ve sürgün edilmesi için verdiği selam yeterlidir. Şiirin anlatıcısı, sıcak bir yaz akşamı evinde bunaldığı için biraz serinlemek için gezintiye çıkar ve bir anda kocası tutuklanan kadının feryatlarıyla karşılaşır:

“Köpek sürür gibi insan sürüklenir mi ayol?

-Kadın çekil döverim ha! Sokulma, haydi defol!

-Kadın paşam, ne yaparsın?

-Paşam mı? Nerde paşa?

Şu korkuluk gibi dimdik duran herif mi, paşa?

Tasavvur et: İki arşın kazık kadar bir boy!

Getir de üstüne kalpaklı bir kemik kafa koy.

Ocak süpürgesi şeklinde bir sakal yaparak

“Senin bu işte yüzün, al!” deyip o yüzüze tak

... Ya sen, zebani kıyafetli, gulyabani paşa

İlahi yumru başın bir geleydi sivri taş!” (Ersoy, 2011: 123)

Yüzü; yani belli bir kişiliği, kendine ait fikriyatı ve dünya görüşü olmayan insanların, II. Abdülhamit'in emrinde, sakal bırakarak aynileşmesi, yönetimin istediği insanlara dönüşmesi ve gerçekleştirilen haksız uygulamalara hiçbir eleştiri getirmeyerek emir büyük yerden anlayışı ile hareket etmeleri “ocak süpürgesine” ifadesinde yer alan sakal benzetmesiyle anlatılmıştır. Sadece emir aldıkları yerin şekline bürünen bu insanlar zahirde önemli makamları işgal ediyor gibi görünseler de iradelerini ve kişiliklerini, sorgulama ve vicdan emarelerini yitirdikleri için kendi yüzlerini, kendi olma bilinçlerini kaybetmişlerdir. Mehmet Akif'in bu şiirinde doğrudan II. Abdülhamit'e hitap ederek,

“Bu bir canı dedin sürdün, ya mahkûm eyledin hapse

Müvekkel eyleyip casusu her vicdana, her hisse

Düşürdün milletin en kahraman evladını ye'se

Ne mel'unusun ki rahmetler okuttun ruh-u iblise” (2011: 118)

demesi, onun II. Abdülhamit Dönemi'nin uygulamalarına bakış açısını çok net bir şekilde gösterir. Mehmet Akif gibi İslamcı bir şairin II. Abdülhamit gibi İslam birliği politikası güden bir padişaha karşı bu denli şiddetli muhalif duygular ve düşünceler içinde olması dönemin sosyal ve siyasi şartları içinde değerlendirilmelidir. Zira Akif hem şiirlerinde hem de biyografisinde görüleceği üzere haksızlığa, zulme sessiz kalacak bir insan değildir. *İstibdat* şiirinin giriş mısralarında II. Abdülhamit dönemi yönetiminin uygulamalarına bakış açısını anlatırken

birkaç zalimin yaptığı zulme, milyonlarca mazlumun neden ses çıkarmadığına şaşırır. Halife II. Abdülhamit için “zıll-i mevhum” ifadesini kullanır. Halife, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir fakat bu gölge vehimlidir, her şeyden şüphe edecek kadar hastadır:

“Utanmaz mıydınız bir salsalar zalimle mazlumu

Siz, ey insanlık isti'dâdının dünyada mahrumu

Semalardan da yüksek tuttunuz bir zıll-i mevhumu

...

Otuz üç yıl devam etsin, başından gitmesin nekbet

Bu bir ibrettir amma olmayaydık böyle biz ibret” (Ersoy 2011: 117)

Mehmet Akif, 1900'lerin başlarından itibaren sık sık görüştüğü ve dönemin sosyal/siyasî meseleleri ile ilgili fikrî mütalalarda bulunduğu Mithat Cemal'le Şehzadebaşı'nda bir gezinti sırasında İran'da meydana gelen acı bir olaydan bahseder. Dönemin İran şahı Muhammed Ali Şah, anayasayı fes etmiş, bu duruma karşı çıkan Meclis-i Mebusan'ı top ateşine tutarak birçok milletvekilinin ölümüne yol açmıştır. 1907'de babasının ölümü üzerine tahta çıkan Muhammed Ali Şah, gerçekleştirdiği antlaşmalarla ülkenin kuzeyini Rusya'nın sömürgesine, güneyini ise İngiltere'nin hâkimiyetine bırakır. Rusya'dan aldığı destekle muhalif gruplara çok sert müdahalelerde bulunan Ali Şah, en nihayetinde babasının hazırlayıp kabul ettiği “Nizamname-i Hukuk-u Millet” yasasını fes eder. Meşru Meclis'in bu durumu kabul etmemesi üzerine de Meclis'i top ateşi ile yıktırır. (Özgüdenli 2007: 503). Halkın başlattığı geniş çaplı ayaklanma neticesinde Rusya'ya kaçmak zorunda kalan Ali Şah, ömrünün devamını kaçak ve sürgün olarak geçirir. Mehmet Akif, İran meclisinin topa tutulmasından dolayı çok müteessir olur ve Mithat Cemal'e birlikte *Acem Şahı* başlıklı bir şiir yazmayı teklif eder. Şiirde bu olayın eleştirisi dile getirilecek, zulme karşı çıkılacaktır. Mithat Cemal, Mehmet Akif'i kendinden kat kat üstün bir şair olarak gördüğü için “Onunla şiir mi yazmak? Latife mi ediyordu? O koşacaktı; ben arkasından bakacaktım.” diye düşünür (Kuntay, 2005: 89). Ama Akif ciddidir. Şiiri iki bölüm halinde kaleme almayı ve ortak isimle bastırmayı düşündüğünü söyleyince Mithat Cemal'in hayreti artar. Akif, Mithat Cemal'in kalemine onun sandığından daha fazla kıymet vermektedir. Bütün bunları kendisine hoşluk olsun diye söylediğini tasavvur ederken Mithat Cemal, Akif'in ısrarı üzerine şiirin ilk bölümünü yazar ve Akif kendi bölümünü de tamamladıktan sonra şiiri yayımlar. Mithat Cemal'i asıl mutlu eden şey ise bu şiirin Safahat'ın birinci kitabında da yer alıyor olmasıdır.

Acem Şahı, İstibdat şiirinin bir devamı gibidir. Akif bu eserinde II. Abdülhamit ile Muhammed Ali Şah arasında benzerlik kurar. Zulmün mantığı ve sonuçları her toplumda aynı sonuçları doğurur.

“Zafer-yâb olduğun kimdir? Düşün bir kerre millet mi?

Adalet isteyen bir kavmi vurmak galibiyet mi?

Nasibin yok mudur bir parça olsun âdemiyyetten

Nasıl aldırıyorsun yükselen feryâda milletten?” (Ersoy 2011: 114)

Bir toplumun adil kanun hükümleri içinde yönetilmesi ve özgür yaşama isteği evrensel değerler içinde düşünülmelidir. Akif'in vicdanında derin yaralar açan durum, Müslüman olduğunu söyleyen milletlerin İslam'a

muhafif hareket ederek yaŖaması ve Müslüman toplumlari yöneten yöneticilerin, insanliğın evrensel değerlerini sayđı duyarak birey ve toplum için zgr bir yaŖama alanı oluŖturmamalarıdır. YaŖanan haksızlıklara karŖı Akif'in susması ve kayıtsız kalması ise karakterine yakından bakılınca dŖnlemez.

3. FATİH KÜRSÜSÜNDE: MODERNLEŖELİM FAKAT NASIL?

Aralarında on yaŖ fark olmasına rağmen Mithat Cemal'le Mehmet Akif'in modernleŖmenin kaçınılmaz bir Ŗekilde toplumları deđiŖtirmesi, yaŖamın sürekli bir tekml halinde olması gibi bazı meselelere aynı yerden baktıkları görülmektedir. Ayrıca Mithat Cemal'in entelektüel birikimiyle dönemin sorunlarına vakıf bir derinliğe sahip olması, Mehmet Akif'in yakınlığını kazanmasını sağlar. Mithat Cemal, Mehmet Akif'le yaŖadıđı fikir tartıŖmalarına eserinde sıklıkla yer verir ki bu durum bize toplumu ve devleti yenilemeye alıŖan iki aydının çözüm nerisi açısından farklı bakıŖ açısını görme imkânı da sunar.

Mithat Cemal'e ithaf edilen eserlerden bir diğerini *Safahat*'in dördüncü kitabı olan *Fatih Kürsüsünde*'dir. *Fatih Kürsüsünde*, 1913-1914 yılları arasında *SebilrreŖad* dergisinde yayımlanmıŖtır. Bu eserin Mithat Cemal'e ithaf edilmesi oldukça manidardır. 1900 ile 1908 yılları arasında, II. Abdülhamit'in son demlerinde, bir araya geldikçe Mithat Cemal'le tartıŖtıkları meseleleri Akif bu eserinde dile getirir. II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesinin ardından 1908 ile 1914 yılları arasında meydana gelen olaylar, Osmanlı'nın felaketlerden kurtulmak için modernleŖme hareketlerini farklı fikir akımları ile birlikte hayata geçirme çabası *Fatih Kürsüsünde* Ŗiirinde ayrıntıları ile iŖlenir.

Mehmet Akif eserinin giriŖinde, gelenekle modernizm arasında kalan iki aydının "Yenilenmeliyiz fakat nasıl?" sorusuna verdiği cevaplarında yaŖadıkları fikir ayrılıklarını, BatılılaŖma taraftarları olan bir kiŖi ile geleneği muhafaza ederek modernleŖmek gerektiğini dŖnen ikinci bir kiŖinin karŖılıklı mütalaalarını dile getirerek adeta tasvir eder. *Fatih Kürsüsünde*, iki bölümden oluŖmaktadır. Birinci bölüm "İki ArkadaŖ Fatih Yolunda" baŖlıđını taŖımaktadır. Eminönü'nde vapurdan inen iki arkadaŖ Fatih semtine doğru yürürken yol boyunca toplumun içinde bulunduğu durum ve yaŖadıđı sorunlarla ilgili meseleleri tartıŖırlar. "Hamas Ŗairimiz Mithat Cemal'e" ibaresiyle ithaf edilen eserde toplumun sorunlarına çözüm arayan bu iki arkadaŖın Mithat Cemal'le Mehmet Akif olma ihtimali oldukça yüksektir.

Eserin ilk mısralarından itibaren toplumu mustarip eden sosyal sorunlar sıralanmaya baŖlanır. En önemli meselelerden biri üretim olmaması, tüketime dayalı bir anlayıŖın halk arasında yaygınlaŖmasıdır. Anlatıcı, yok edilen ormanların yerine ağaç bile dikilmediğini; ağaç dikmenin, fidanları korumanın da bir üretim olduğunu belirterek sze baŖlar. Böyle giderse kadırđa tamiri için bile Avrupa'dan odun ithal etmemiz gerekecektir:

"Odun dedin de tuhaftır, ne geldi aklıma bak:

Zavallı memleketin yoktu baŖka mahsulü

Odundu, nerde bulunsan met'-ı mebzul

-Adam yetiŖtirezmiŖ, demek ki toprağımız

-Latife ber-taraf amma, adam değil yalnız

Odun da isteriz artık yakında Avrupa'dan" (2011: 287)

Mithat Cemal'in *Mehmet Akif* isimli eseri dikkatli okunursa Osmanlı devlet kurumlarının nasıl yenilenmesi gerektiği ile ilgili Akif'le yaşadıkları fikir ayrılıklarının *Fatih Kürsüsünde* eserinin giriş kısmındaki bu iki arkadaşın tartıştığı meselelerle benzer olduğu görülecektir. Mehmet Akif'le Mithat Cemal'in yakınlığını ve düşünce dünyalarındaki farklılığa rağmen nasıl dost kalabildiklerini anlayabilmek için bu eserde tartışılan meselelerin ayrıntılarına bakmak gerekmektedir.

Üretimin olmamasından kaynaklanan sıkıntılar; toplumun gelişimine katkı sağlayacak yetişmiş insan gücünden, muhtelif araçların üretiminde kullanılacak ağaç üretime kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Bu durum belirtildikten sonra iki arkadaşın Osmanlı kurumlarının modernleşmesi ile ilgili fikirleri hakkında verilerle ulaşıyoruz. İlk tartışılan mesele 'eğitim', yani medreselerin ıslahı sorunudur. Batılılaşma taraftarı olan anlatıcı medrese hocalarını saçma sapan konuşan, sadece boş işlerle uğraşan bir yük olarak görür. Daha da ileri giderek,

“Sarıklı milletidir milletin başına bela” (2011: 288) der.

Geleneği muhafaza ederek modernleşmek gerektiğini savunan diğer anlatıcı hemen savunmaya geçer:

“-Fakat umumunu birden batırmak iş değil a!

Bilir misin ne dehalar yetişti medreseden

-Deha mı, at bakalım hiç sıkılma bol keseden

-Sıkılmadan atayım mış...Kuzum, niçin atayım?

İnanmıyorsan eğer dur ki ben de anlatayım

Sarıklıdır diye hiç görmeden bila-insaf

Kibâr-ı ümmeti haksız değil mi istihfâf” (2011: 288)

Tartışmanın içerinden anlaşılacağı üzere Mehmet Akif, yüzyıllar içinde büyük fedakârlık ve emekle var edilmiş devlet kurumlarının aksayan yönleri var diye kökten sökülüp atılmasına, yıkılmasına karşı çıkmaktadır. Eksiklerin tespit edilip ıslah edilmesi, yenileşmenin zamanın uygun şartlarına bağlı olarak gerçekleştirilmesi toplumun değerlerinin sürdürülebilmesi açısından daha sağlıklı bir çözüm olacaktır.

Eski olan her şeyin kötülenmesi 20. yüzyılın başlarında adeta moda haline gelir. Bu durum şehirleşme ve mimaride kendini gösterir. Cadde ve sokak genişletme çalışmaları yahut yeni teknolojik gelişmelere bağlı olarak tramvay, tren gibi ulaşım vasıtalarına ait yol açım çalışmaları, geçmişten gelen eserlerin gözü kapalı yıkılmasını zorunlu hale getirmemelidir. Yeniye var ederken bir birikimin neticesi olan eski varlıkları korumamak toplumun gelişimine, kimlik bilincine zarar verir. Fatih Camiiin etrafındaki sokak genişletme çalışmalarının camie ait unsurları koruyarak yapılması gerektiğini anlatıcı vurgular:

“Delirmedikçe bir insan nasıl varır eli de

Kıyar şu mahfile yahut şu muhteşem geçide

Bizim de var medeniyetle aşinalığımız

Hem eskidir...diyebilmek için dayandığımız

Yegane hüccet-i sengîni yırtacaklar da

Sıkılmadan gezecekler geniş sokaklarda” (2011: 290)

Bununla birlikte mimaride üslup nasıl olmalıdır, sorusunun cevabını arayan iki arkadaşın geleneğe bağlı olan şahıs, sanatta asaletin ancak kimlik inşasıyla mümkün olduğunu savunur. Sanat belirsizliği, şahsiyet sahibi olmamayı kabul etmez. Eminönü’nde yeni yapılan bir banka binasına yakından bakarken gerçekleştirilen sohbet, yeninin içinde geleneksel unsurların nasıl korunması gerektiği ile ilgili önemli fikirler verir. İki arkadaşın biri yeni inşa edilmiş olan banka binasını beğenmez ve Yeni Camii ile kıyaslandığında sadece biçimli bir duvar derecesinde kalacağını söyler. Yenileşme taraftarı olan kişi ise birçok üslubu bir arada kullanarak yeni eserlerin ortaya çıkabileceğini, bunun normal karşılanması gerektiğini belirtir:

“-Nasıl şu banka güzel bir bina mı?

-Pek o kadar

Fena değilse de nispetle bir biçimli duvar

Mesabesinde kalır camii yanında...

-Garip!

Benim gözümle bakarsan: Ne muhteşem! Ne mehib!

Asalet olmalı sanatta evvela...Bu, melez!” (2011:291)

Saat ve takvim uygulamasının kamerî, şemsî zaman dilimlerine göre belirlenmesinin gerekliliğini savunan arkadaşına miladî ve hicrî takvimin de bir arada kullanılması gerektiğini söyleyen diğer anlatıcı günlük hayatta karışıklığa mahal vermeden her milletin kendi zaman dilimine göre yaşamasında bir beis görmez:

“...Kaç muvakkitin saati

Düzelteyim şunu...Dur dur kurulmamış zatî

-Birinde on buçuk olmuş birinde üç

-Ne güzel!

Zaman içinde zaman...yoktu böyle şey evvel

-Büyük kusur idi lakin...

-Hakikat öyle idi.” (2011: 291)

Değişimin zorunlu olduğunu belirten ve yenilikleri savunan kişi, ortaya konulan her yeni yapının “melez, bizim kimliğimize ait değil” diye reddedilmesini kabul edemez. Bu bakış taassubun bir neticesidir. Taassup ise milletlerin ilerlemesine set çeken bir duvardır. Eski zihniyetin çizilen çizgiler içinde, hiçbir değişimi kabul etmeden varlığını sürdürmesi tabiatın hilkatine aykırıdır. Yenileşmenin zorunluluğu üzerine tartışılırken mesele ‘lisan’ alanında yapılan yeniliklere gelir. Günlük dildeki kelimelerin özellikle yeni fikirler ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda değişmesi, gerekli görüldüğü yerde daha önce kullanılmayan, yeni kelimelerin icat edilmesi dili fakirleştiren bir durum yaratmaz. Eskinin korunmasını savunan anlatıcı ise yeni kelimeler üretme adına dilin yapısının bozulması insanımızın düşünme şeklini bozacaktır anlayışındadır. Mehmet Akif burada,

Ziya Gökalp'in II. Meşrutiyet'in başlarından itibaren icat ettiği ve dilimize soktuğu, “halet-i ruhiye, mefkûre” gibi kelimeleri örnek olarak gösterir:

“-Değiştirdi halet-i ruhiyye, çünkü asra göre...

-Aman şu halet-i ruhiyye bir de mefkûre

Ayıp değil ya, gıcıklar benim sinirlerimi

-Niçin sinirleniyorsun, taassubun yeri mi?

Biraz değişmeli artık bu eski zihniyyet

Lisana hiç yenilik sokmayın demek: Cinnet.

-Hayır, taassup eden yok...Şu var ki: İcabı

Tahakkuk etmeli bir kerre, bir de erbabı

Eliyle olmalı matlup olan teceddütler...” (2011: 292)

Böylece yeniliğin gerçekleşmesi için iki şart öne sürülmüş olur. Birincisi sosyal şartlar o yeniliği zorunlu hale getirecek ve halk yeniliğin yapılmasını talep edecek; ikincisi ise hangi alanda olursa olsun yenilik o alanın uzmanları tarafından gerçekleştirilecektir. Çok kısa sürelerde birkaç kişinin zoruyla halka dayatılan yeniliklerin toplumun yapısına zarar vereceği, buna karşı çıkmamanın ise taassup olarak değerlendirilemeyeceği bir kez daha belirtilir. Her dilin yüzyıllar içinde oluşan bir “vakar-ı milli”si olduğunu söyleyen Akif, dilin kullanım şeklini sadece o dili kullanan halk ve aydın kesim tarafından belirlemek gerektiği üzerinde durur. İngilizce veya Fransızcanın dilbilgisi kuralları ile milli bir dil var edilemez:

“Tasarrufâtını aynen alırsak İngiliz'in

Fransız'ın ne olur hali sonra şivemizin?

Lisanın olmalıdır bir vakar-ı millisi

O olmadıkça müyesser değil teâlisi

-Biraz muhafazakârânedir ya şimdi bu da...

-Evet muhafazakarım...Bilir misin bu moda

Te'ammüm etmeye başlarsa...

-Başlasın ne olur

-İler tutar yeri kalmaz lisanımız bozulur.” (2011: 293)

Muhafazakâr olduğunu ilan etmede bir sakınca görmeyen anlatıcı, modernleşme modelini de ortaya koymuş olur. Muhafaza ederek ilerlemek, eskiyi yıkmanın moda olduğu bir yenileşme anlayışının yaygın hale geldiği ortamda dikkatleri üzerine çeker. Kayıtsız şartsız Batılılaşmayı eleştirmeye devam eden iki arkadaşın diğeri, Fatih Camiine doğru yürümleri devam ederken Avrupa'da meydana gelen her yeni gelişmenin bizim sosyal ve kültürel yapımıza uygun olup olmadığı sorgulanmadan alınmasının sakıncalarını anlatmaya devam eder. Ona göre bu durum yenileşme veya ilerleme değil, düpedüz taklitçiliktir:

“Ne yapsa Avrupa, bizlerce asıl olan hareket

O halde biz dahi yaptık deyip hemen taklid

Bu türlü bir yenilikten ne hayır edersin ümid.” (2011: 294)

Nihayetinde iki arkadaş Fatih Camii'nin avlusuna ulaşırlar ve öğle namazı için ezanın sesini duyulur. Buraya kadar konuşulanlar eski ile yeni arasındaki bağın nasıl kurulacağına yönelik fikir tartışmalarından oluşmaktadır. Eski ile yeni zannedildiği gibi birbirine zıt şeyler değil, gerçekte iç içe geçmiş birbirinden ayrılması mümkün olmayan şeylerdir. Eserin ilerleyen bölümlerinde vaiz kürsüye çıkar ve buraya kadar konuşulan meseleleri daha geniş haliyle ele alır. Müslümanların yaşam şekline yönelik ağır eleştiriler vardır.

4. ÇOK SEVİLEN BİR SİĞINAK: ŞAİR RAİF

Mithat Cemal, Mehmet Akif'in modernleşme fikrine kendini çok da uzak hissetmez. Fikirlerine katılmadığı yerler olsa da bu onun Akif'ten uzaklaşmasına veya Akif'in engin birikimine karşı bakışında bir küçümsemeye sebebiyet vermez. Her ne kadar ödün vermez karakteri, insanı hayretlere düşüren dürüstlük kuralları Akif'i zamanının dışında yaşayan bir insana dönüştürse de Kuntay bu durumdan kendine ders çıkarmanın peşindedir. Bunu hem *Mehmet Akif* monografisinde hissettirir hem de *Üç İstanbul* romanında dile getirir. Edebiyat tarihçilerinin *Üç İstanbul* romanındaki Şair Raif karakterinin Mehmet Akif olduğu fikri üzerinde ortak görüşleri vardır. Adnan “Şair Raif bu zamanın adamı değildi. Tufandan evvelki bir hilkattir” derken onun kusursuza yakın temizliğine dikkat çeker. Bu temiz adam, kendisi için değerli bir dosttur. (2016: 138)

Üç İstanbul'un “Birbirine Benzemeyen İki Dost” başlıklı bölümünde Kuntay, adeta Akif ile kendisi arasındaki farklılıkları sıralar. Bir “namus inzivasında” yaşayan Şair Raif, doğruluktaki inadı sebebiyle neredeyse insanlardan uzak bir yaşam sürdürür. Elinden gelse evinden dışarı çıkmayacaktır. Sosyal hayatın içindeki aksaklıklara ve hilelere o kadar uzak bir dürüstlükte yaşamaktadır ki Adnan hayatın gerçekliği içinde yalanın, rezilliğin de var olduğunu ona duyurmaya çalışır:

“Penceresiz, kapısız bir namusun inzivasında kendisini hapseden bu zehirli adama hayatı anlatmak için, güzel düşünülmüş yalana, üstü başı temiz rezalete insanlar muhtaçtır; içtimai silah olan iftirayı, teselli olan dedikoduyu, kazanılmamış parayı kaldır, bütün müesseseler yıkılır, diyecekti.” (Kuntay, 2016: 35)

Hayatı kuşatan kötülüklerden, bayağı ve adi durumlardan bıktıkça “temiz bir şey görmek isterse gökyüzüne bakan Adnan; pis İstanbul'dan Şair Raif'e, ecdat lahitlerine kaçan Adnan”, bellidir ki bu dürüst insanın yüzünde güveni ve huzuru bulmaktadır. (2016: 117) Akif'in hayat tarzı ve karakteri ile ilgili “gizli şark” ifadesini kullanan Kuntay, ona duyduğu güvenin ve muhabbetin hayatındaki birçok şeyin üstünde olduğunu sık sık belirtir. (Kuntay 2016: 118)

5. SONUÇ

Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesinin ardından yaklaşık seksen yıldır tartışılan yenilikler bir bir uygulamaya konulmaya başlanır. Osmanlı aydın ve yöneticileri telaşlıdır. Zira yenilenme için geç kalındığı düşüncesi yaygındır. Kurumların düzenlenmesi, eski zihniyetin kökünden silinip atılması, yeninin bir an önce inşa edilmesi gereklidir ve bu gereklilik büyük bir kaygı yaratmıştır. Eskiye muhafaza etmeden yıkmak kısa sürede nasıl bir kalkınma doğurabilir? Durumun farkında olan muhafazakâr aydınlar, geleneksel unsurları

reddetmenin bir çözüm olmadığını, devleti ve toplumu bir yıkımla baş başa bırakacağını dile getirirler, fakat dünyadaki siyasi gelişmelerin yarattığı felaketler neticesinde acı sonun gelişini engelleyemezler.

Mithat Cemal'le Mehmet Akif'in tanışıklığı tam da Osmanlının son dönemindeki eski/yeni zıtlığını bir arada sunma imkânı veren bir dostluktur. Eski ile yeni sandığımız kadar birbirine uzak değildir, iç içe gelişir ve birbirini destekleyerek var olur anlayışı özellikle Mehmet Akif'in Mithat Cemal'e atfederek kaleme aldığı *Fatih Kürsüsünde* isimli eserinde vücut bulur. Dostluğun, doğru iletişim kurmanın ne kadar sağlıklı fikir zenginlikleri yarattığının bir ispatı olan bu eserler, bizim o dönemi daha sağlıklı anlamamızı sağlar.

Yenilenme mecburidir. Varlıkta ve yaradılıştta değişmeyen bir şey olmadığına göre toplumlar ve devletler de zamanın ruhuna uygun bir şekilde değişecektir. Modernizasyonun nasıl yapılacağına tespiti, bunu doğru yapabilmek için de sosyal yapının geçmişten bugüne taşıdığı ve böylece kendini var ettiği değerler çok iyi analiz edilmelidir. Mithat Cemal'le Mehmet Akif arasındaki dostluğun fikir levhaları gelenekle modernizm arasındaki ilişkinin aynası çerçevesinde okunmalıdır. Bunu gerçekleştirmek bizim modernleşme ve Batılılaşma çabalarımızı anlamamızı kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

- Ayvazoğlu, Beşir (2007). 1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi, İstanbul: Kapı Yayınları
- Düzdağ, M. Ertuğrul (2006). Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar II, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakóltesi Vakfı Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi Yayınları
- Ersoy, Mehmet Akif (2011). Safahat (hzl. şenol Tanju), İstanbul: Karanfil Yayınları
- Fergan, Eşref Edip (2011). Mehmet Akif -Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları- (hzl. Fahrettin Gün), İstanbul: Beyan Yayınları
- Kara, İsmail (2011). Akif'in "Aktif" Din ve Ahlak Anlayışı" Mehmet Akif Ersoy (ed. Mustafa İsmet Uzun), S. 269-289, Ankara: T. C. Kóltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Kuntay, Mithat Cemal (2005). Mehmet Akif, İstanbul: L&M Yayınları
- Kuntay, Mithat Cemal (2016). Üç İstanbul, İstanbul: Oğlak Yayınları
- Okay, Orhan (2015). Mehmet Akif -Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam-, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Özgüdenli, Osman Gazi (2007). Muhammed Ali şah. TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 30, s. 502-503.